

Народна библиотека
Србије

II 146 423/8

вук Стеф. Караџић

ДАНИЦА
1826 · 1827
1828 · 1829 · 1834

ПРОСВЕТА · БЕОГРАД

брзо проширење круга оваких истраживача-путника, који се од 1826. год. па даље, један за другим расипају по српским крајевима. Тек негде са радозналим Димитријем Аврамовићем, једним од првих романтичара у српском сликарству, кога наши стари споменици првенствено привлаче као извор за ношњу, чије познавање он сматра неопходним за тзв. историјско сликарство којем је намеравао да се посвети,¹⁶ закључује се прво поглавље ове науке код Срба у којем су њени главни носиоци били филозофи или књижевни историчари. Били су то људи који су са страшћу бележили записе из старих манастирских књига, прећуткујући више-мање уметничку вредност старог живописа и саме архитектуре. Тек од Аврамовићевих времена развиће се код нас занимање и за саме уметнике-ствараоце, пробудиће се и знатно већа пажња према ликовним вредностима наших споменика.

Стиче се утисак да је разуђеност ове науке у XIX веку била осигурана Вуковом пажњом, његовим непогрешним осећањем за многоструке вредности наших уметничких споменика. Истовремено, захваљујући њему, добила је и тек полуослобођена Србија свој први драгоцен опис, а наше старине у том спису своје угледно место.

Д. М.

ГЛАВНЕ РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ДАНАШЊЕГА СЛАВЕНСКОГА И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

- 54, 13 озго: рујечма — ријечма
- 57, 7 озго: саприсносуцаѣ — саприсносуцањ
- 57, 13 оздо: безмѣтѣ — безсмѣтѣ
- 58, 6 озго: соуза — соуза
- 59, 3 озго: утрѣше, — утрѣше (
- 64, 8 озго: ѣрилаѣѣлѣм — ѣрилаѣѣлѣм
- 64, 15 озго: пѣдеж — падеж
- 64, 3 оздо: јѣвику — јѣзику

М. П.

НАСТАНАК И КАРАКТЕР СПИСА

Колико је Вукова борба да народни језик постане књижевним језиком значила и борбу за афирмацију српскохрватског језика као посебног индивидуалитета, лепо потврђују и његови радови о односу српскохрватског према словенском језику. Упућен и од Копитара, Вук се годинама упорно и успешно труди да покаже у чему је тај индивидуалитет српскохрватског језика. Требало је и на овај начин доказати да је језик којим говорѣ наше

¹⁶ упор. Аврамовићев предговор у делу: *Свѣѣа Гора са сѣране верѣ художѣства и ѣовѣсѣнице*, Београд 1848, II, III.

народне масе природан феномен настао у историјском развиту јужнословенских дијалеката¹.

И поред тога што је рађена без потребне диференцијације појмова о старословенском језику, историји руског и српскохрватског језика, и поред своје непотпуности (одмах се уочава да су читаве области изостале, као нпр. деривација, лексика), — ова компарација дата у *Главним разликама* има знатан број лепих опажања. Можда пре свега благодарећи спретности с којом је рађена, она је добро послужила циљу.

Ради лакшег разумевања текста, потребно је дати неколико конкретних напомена.

Уз I 1. О истом питању в. и *Писмо Димитрију Фрушићу*. Данас је у науци утврђено да је у српскохрватском језику *ѣ* > *е* крајем X века, а негде и доцније (А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I. Фонетика, Бгд. 1960, стр. 71 - 73).

Уз I 2. О полугласницима у српскохрватском в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 81. и д.

Уз I 2. Писац предговора је митрополит Стратимировић (Јб. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, стр. 272).

Уз I 3. О самогласном *л* у српскохрватском в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 75. и д.

Уз I 4. О прелазу *л* на крају слога и на крају речи у *о* у српскохрватском в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 78. и д.

Уз I 5. О Рајићевом језику в. и *Одговор рускоме рецензију* (т. 4).

Уз I 6. и 7. Овде је у ствари реч о појавама у вези са *ћ* и *ђ*, затим о појавама у вези са групама *ск*, *зі*, *сїѣ*, *зг* > *палатални вокал* или *ј* и, најзад, о јотовању (в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 101. и д., 114. и д., 122. и д.).

Уз I 8. Процес губљења сугласника *х* вршио се у српскохрватском језику од краја 16. до средине 18. в. (в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 105. и д.). Вук је овај глас увео 1836, у *Пословицама*.

Уз I 8. г. У речи *женик* може бити у питању и ширење суфикса *-ик*.

Уз I 8. Реч је о Орфелиновом буквару.

Уз II 1. а. О наставку 1. лица једн. през. у српскохрватском в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са коњујацијом*, Бгд. 1962, стр. 57.

Уз II 1. б. О наставку 3. лица јдн. през. и 3. лица мн. през. у српскохрватском језику в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 58.

Уз II 1. в. О наставку 1. лица мн. през. в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 58.

Уз II 1. г. О наставку 2. лица јдн. през. в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 57.

Уз II 1. г. У *Писменици* Вук наводи облике *караѣми* (стр. 70), *ораѣми* (стр. 81), *ѣворими* (стр. 94). С правом их је избацио из *Грамаишке* уз *Рјечник* из 1818.

Уз II 2. а. О облику лок. јдн. именица м. р. в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. I: *Речи са деклинацијом*, Бгд. 1962, стр. 10 - 11.

¹ О почетку Вуковог интересовања за старе српске текстове и стари словенски језик в. Објашњења уз *Писмо Димитрију Фрушићу* у II књ. списа о језику и књижевности. На истом месту дат је попис и осталих Вукових радова у којима говори о питањима о којима је реч у *Писму* и *Главним разликама*.

О облицима множине уопште, в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 54. и д. и А. Белић, *О двојини у словенским језицима*, изд. СКА, Бгд., 1932, стр. 91. и д.

Уз II 2. б. О промени именица средњег рода на вокал са проширењем наставака сугласницима *й* или *н*, в. А. Белић, *Речи са деκлинацијом*, стр. 27. и д.

Уз II 2. в. Из парадигме именице *вода* види се да Вук још не спроводи четвороакценатску систему.

Уз II 3. а, б. О придевском виду в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 143. и д.

Уз II 3. в. О поређеним придевима в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 167. и д.

Уз II 4. О личним заменицама у српскохрватском в. А. Белић, *нав. дело*, стр. 101. и д.

Литература. А. Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Бгд., 1948, стр. 7-77 и радови наведени у објашњењима.

Б. Н.

ЖИТИЈЕ АЈДУК-ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

70, 22 озго: ато — а то

77, 3 оздо: стана — Стана

РУКОПИС

Рукопис овог списка није сачуван; један одломак, међутим, имали су издавачи државног издања Вукових дела, и дали разлике објављујући *Жиџије Ајдук-Вељка* у првој књизи *Скуйљених историских и епиграфских сиџа* (Београд 1898, стр. 233 и 238). Пошто тај одломак Вукова рукописа није дошао до нас, овде се преносе разлике између рукописа и штампаног у *Даници* текста како су их дали приређивачи споменуте књиге *Скуйљених историских и епиграфских сиџа*. Одломак рукописа о којем је овде реч, одговарао је штампаном тексту на крају 85. и почетку 86. стране *Данице*, од места: „да му пошљу џебане;“ до завршетка наведених Вељкових речи: „... како се држи царевина“ (стр. 74. овог издања). Реченица рукописа која се разликује од штампаног текста, према објашњењу датом у споменутој књизи *Скуйљених историских и епиграфских сиџа*, гласи:

„... пријетио им најпослије, говорећи (у писму): „Ако Бог да, те ову рану преболим, која је сад на мени, оћемо се на зиму питати како се царство држи.“

М. П.

НАСТАНАК И КАРАКТЕР СПИСА

Најстаријим букваром код Срба сматра се рукописни буквар Кипријана Рачанина из 1717. Сем њега ваља поменути још неке. Од значаја је, тако, Орфелинов буквар из 1767 (*Первое оучение хойящымъ оучишися книѣ писмены славенскими, называемое Бѣкварѣ*). Године 1785. штампан је у Бечу *Букварь ради сербскаѣ юношества въ хѣнарскомѣ кралевствѣ, и присовокѣленныхъ вѣтѣ предѣлехъ* који је доживео неколико будимских издања и познат је под именом „будимски буквар“. У Млецима је 1812. изашао Соларићев *Букварь славенскій шриазбучный, или первое руководство къ познанію книѣ и писанію*.

Сем у Даници за 1827, Вук је исте године одштампао свој буквар и у засебној књижици под насловом *Први срѣски буквар*.

Основни је значај Вуковог буквара у томе што је први који је код Срба рађен на народном језику. Потребу за таквим букваром он често истиче и у својим списима и у преписци. Мада, то треба одмах истаћи, ово није потпун буквар.

Као што је већ истакнуто у педагошкој литератури, Вук је већ самом борбом за народни језик стекао велике заслуге у осавремењивању и наше основне и букварске наставе. Природно је што се велики језички реформатор заинтересовао за буквар на народном језику.

До Вука Карацића, читање се учило методом срицања. Орфелин се у своме буквару, нпр., труди само да поправи ту методу. У ствари, метода срицања у Европи се употребљавала скоро две хиљаде година. Баш почетком 19. в. Хајнрих Стефани, школски саветник у Баварској, тражио је да се буквар ради по гласовној методи. По свој прилици независно од Стефанија,* Вук такође увиђа да је, место учења именâ слова, при читању „довољно знати само које слово означава који глас, и изговарати свако слово онако како се оно чује при читању речи или при говору“ (М. Ј. Јањушевић, *Вуков рад на реформи срѣској буквара и букварске наставе*, Савремена школа, 1947, 4-5, стр. 79). То начело о шчитавању слова и данас представља основу букварске наставе.

Сем тога, у педагошкој литератури се указује на савремену поступност у ређању слова, затим да су слогови поређани од лакших ка тежим а да се на крају прелази на учење реченичних целина.

И поред тога што је Вукова букварска метода била „несравњено лакша и економичнија“ од дотадашњих, које због отпора црквених кругова, које због слабе стручне спреме учитељског кадра, ни његов буквар, као ни језичка реформа, није одмах прихваћен. Али је он ипак био од утицаја и на даљу изградњу буквара код Срба и на наставу писмености.

Л и т е р а т у р а. А. Белић, *Филологија Србија*, Енциклопедија Југославије III Голуб Добрашиновић, *Вук и Руси*, Ковчежић VI 36-50. Голуб Добрашиновић, *Неколико доку-*

* Познато је заправо да се Вук 1819. године у Русији упознао с методом Бела и Ландастра о учењу слова (Голуб Добрашиновић, *Неколико докумената из руских архива о Вуку Карацићу*, Архивист, Бгд. 1963, стр. 22. Г. Добрашиновић, *Вук и Руси*, Ковчежић VI 37-38).

менаја из руских архива о Вуку Караџићу, Архивист, Бгд, 1963, стр. 21 61. Милан Ј. Јањушевић, *Вуков рад на реформи српској буквари и букварске насјаве*, Савремена школа 1947, 4 5, стр. 78 81. Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин животи и рад му*, Пос. изд. СКА, књ. XLVI, Бгд. 1923, стр. 118 124. Стеван Д. Поповић, *Букварска методика у Срба*, Гласник Српског ученог друштва, књ. XXXVIII, стр. 1 78. Љуб. Стојановић, *Животи и рад Вука Стеф. Караџића*, Бгд. 1924, стр. 293 - 294.

Б. Н.

ГЕОГРАФИЧЕСКО - СТАТИСТИЧЕСКО ОПИСАНИЕ СРБИЈЕ

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

129, 4 озго: Јабланик а Јабланика

У *Даници* је поремећен ред пагиновања за стране 31 и 30 (који је ишао овим редом). Овде је то исправљено. (Упореди Вукову пагинацију на стр. 128 129 овог издања.)

134, 7 оздо: шапац шанац

138, 19 озго: вавош варош

140, 10 оздо: Прокупаљка Прокупаљска

150, 15 оздо: рачник доњ. Рачник доњ.

М. П.

НАСТАНАК И КАРАКТЕР СПИСА

Вук је своје *Географическо-Статистическо описаније Србије* поделио на два поглавља. I описаније земље (стр. 26 - 74) и II описаније народа (74 - 120). У првом поглављу Вук је обрадио ова питања. 1. Границе (26 - 27); 2. Површје земаљско (27 29); 3. Планине (23 33); 4. Равнине (33 34); 5. Воде (34 41); 6. Градови и вароши (41 - 52); 7. Путеви (52 53); 8. Разделеније земље и 9. Имена села (58 74). У другом поглављу одељци имају ове наслове: 1. Преглед старе историје (74 78); 2. Турско господство над Србима (78 89); 3. Ајдуци (89 - 96); 4. Кнезови и кметови (96 99); 5. Домаћи животи (99 107); 6. Закон (вјера) (107 - 118); 7. Школе (118 - 120). Испред првог поглавља Вук је дао сасвим кратак предговор (25 26).

Дакле, Вук је у овом свом делу обухватио готово све важније елементе помоћу којих се, уз неопходну обраду и повезивање, може приказати слика о земљи и народу, разуме се онаква какву је писац имао. Зато се његовој подели на одређена питања, и композицији уопште, готово и нема шта замерити, и да Вук сам у предговору није нагласио да је географске податке „метнуо по Географији штампаној 1820. године у Аустријском војничком

Сачувани рукопис Вуковог чланка *Главна свршивања сушйе-сйвишйелни и йрилайшелни имена у срйском језику* представља концепт у којем чланак није довршен. У том рукопису Вук још није био обрадио завршетак уводног текста и завршетак одељка I, а; групе које у *Даници* носе у овом одељку бројеве: 35, 36, 38 - 43, 45 47, 49 57, 68 немају одговарајућих у рукопису. Група примера са завршетком на ИНА у рукопису нема почетка и завршетка, група примера у *Даници* штампана под бројем I, 30 нема у рукопису последње две групе примера (на ОК и ЕГ), група примера који се завршавају на ИЦА нема у рукопису одељака који би одговарали оним у *Даници* под знацима а), j), к). Групе које се завршавају у рукопису на Ћ, Ц, на УШ, на -Е, на ЦИ, немају одговарајућих група у *Даници* у одељку I. Групе у *Даници* I, 37 и I, 66 у рукопису су само делимично заступљене.

У одељку II *Данице* обрађени су неки одељци којих у рукопису нема, (одељак а) или су тамо само делимично заступљени (одељак б).

Од 25 група примера колико их има у *Даници* у одељку III, у рукопису су заступљене само четири (АН, НИ, СКИ, КИ, АВ). Ту се у ствари Вуков концепт, како би се могао назвати овај рукопис који обухвата само попис примера, прекида.

Одељак IV из *Данице* у рукопису је само најављен у малој белешци о којој је горе било речи.

Колико смо могли запазити, Вук се у тренутку када је овај рукопис настајао колебао и у неким принципијелним питањима. Он је као критеријум узимао квантитет а не постојаност самогласника, а с друге стране, хтео је у први мах узети као основу сврставања за све групе *идентичности* завршетака појединих речи. То се касније у току рада показало неодрживим, нарочито у одељцима II и IV, где је за одредницу морао узимати и почетак а не само завршетак речи; тако је овај критеријум морао да мења и то је вероватно разлог што је рад на овом рукопису управо у таквом тренутку и на таквом месту (пре но што је обрадио одељак IV) прекинуо. Очигледно, морао је уводити нове критеријуме и тако је напустио овај концепт и створио нови, потпунији текст, чији рукопис нам није сачуван, али чија се штампана верзија појавила у *Даници*.

М. П.

НАСТАНАК И КАРАКТЕР СПИСА

Историјат овога списка дао је сâм Вук у уводним напоменама. Написао га је на основу радова Добровскога. *Institutiones linguae slavicae* (1822) и *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809¹, 1819²).

У литератури о Вуку већ је истакнуто да је питање о грађењу речи за њега било посебно значајно. Његовом захтеву да наш народни језик уђе у књижевност и целокупну културу противници су супротставили и чињеницу да у народу нема свих речи потребних за културну и научну делатност. Вук је пре свега истицао да је тако било и код других народа, али је у исто време увиђао да и његови противници бар до извесне мере имају право. Ваљало је зато наћи начина да се задовоље потребе културе за разгранатијом и диференциранијом лексиком. И ту, између осталог,

треба тражити разлоге што Вук, десет година по изласку *Рјечника*, објављује овако обиман рад посвећен именичкој и придевској деривацији.

Можда се ипак може рећи да је Вук и у овоме списку дао највише што је могао. Најпре, граматичка наука онога времена није му могла пружити сва потребна упутства. А затим, ни он сâм није имао потребну теоријску спрему да би се могао снаћи у овој сложеној области науке о језику и утврдити фундаментална решења. На основу свога доброг језичког осећања он би могао саградити нове речи, али је требало те речи градити за оне културне области с којима се и он тек упознавао те зато у своје језичком осећању није налазио довољно аналошких случајева. Радећи онако како му је омогућавао његов светли али самоучки ум, дао је читав низ оштроумних запажања, али ипак спис има слабих страна. Прегледајући наставке, Вук је свакако желео да утврди и правила како се граде речи, али то није могао учинити ни на основу расположивог материјала. Да би се тачно утврдили услови за грађење нових речи, ваљало је, сем тога, и при самој анализи откривати све, често врло танане семантичке односе и преливе, а не само утврђивати основна значења изведених речи. Па ипак, треба пре свега имати на уму да је Вук први код нас у овом обиму засновао науку о грађењу речи и да се можда за почетак у оно време и није могло више учинити.

Основне су одлике овога списка, сем наведених, и ове:

1) углавном су добро уочена основна значења бар речи изведених продуктивним наставцима,

2) Вук нема увек тачне критеријуме шта је код изведених речи основа а шта наставак;

3) не издваја стране суфиксе а ни туђице, бар не доследно;

4) није лако разабрати којим редом наводи суфиксе;

5) нема ни речи о акценту и деривацији.

Но, ако се са данашњег научног становишта овај Вуков рад може критиковати, у једној епизоди са Светићем Вук је био у праву и у вези са овим својим списом. Наиме, у *Српском лексикону* за год. 1829, св. 3, Милош Светић објавио је чланак *Езык Србскій, Ображавање Србски речій* и неумесно приговорио Вуку. У *Одговору на сийџице језикословне* (1839) Вук је оштро али тачно оценио овај Светићев рад (О томе в. III књ. списка о језику и књижевности).

У рукопису је остао Вуков рад о грађењу глагола (о чему в. II књ. списка о језику и књижевности).

Литература. А. Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Бгд. 1948, стр. 220 - 222. А. Белић, *О грађењу нових речи*, Наш језик, год. IV (1936), св. 5, стр. 129 - 131. Љ. Стојановић, *Живои и рад Вука Сиеф. Караџића*, Бгд. 1924, стр. 313 - 314.

Б. Н.